

Валізура К. Ю.

аспірант кафедри цивільного права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Науковий керівник:

Безклубий І.А., д.ю.н., проф. кафедри «Цивільне право», юридичний факультет
КНУ ім. Тараса Шевченка

«Моральні засади суспільства» як оціночна категорія цивільного права

Проблема взаємодії моралі і права бере початок з античності, стає предметом філософських і правових роздумів сучасних учених: С.С. Алексєєва, Р.Г. Апресяна, В.А. Бачиніна, А.А. Гусейнова, А.М. Єрмоленко, В. А. Малахова, В. С. Нерсисянца.

Перш за все, специфіка цивільно-правової галузі полягає в верховенстві диспозитивності. Правове регулювання в галузі цивільного права засноване на принципі «дозволено все, що прямо не заборонено законом». Багато дослідників бачать в цьому причину численного використання оціночних категорій у цивільному законодавстві. Однак, з цим не можна погодитися. Оціночні категорії відомі всім правовим системам. Їх вміст у різні періоди часу зазнає змін, але на всіх етапах розвитку суспільства вони залишалися невід'ємною частиною правової культури.

Включення окремих оціночних категорій у текст законів здійснюється в рамках загальної моралізації українського законодавства. Ступінь взаємодії права і моралі при застосуванні норм різних галузей права неоднаковий. Об'єктивною передумовою закріплення оціночних категорій у цивільному законодавстві є необхідність відображення явищ морального та етичного характерів. Цивільне право і мораль – мають певні точки дотику. Оновлене цивільне законодавство зуміло втілити новий дух, який Л. В. Щенникова позначила «духом моральності».

Моральність як найширше поняття, як ідея відповідності добру і справедливості не визначає конкретного правила поведінки, її приписи виражені у більш загальній формі, але вона формує тип поведінки, що має відповідати найвищим людським чеснотам, ідеалам людської свідомості, а отже стає принципом цивільного права, бо є тим «робочим механізмом», за допомогою якого, за висловом професора Н.С.Кузнецової, визначаються межі можливої та належної поведінки учасників цивільно-правових відносин [1, с.123].

Отже, вимога моральності є одним з вагомих факторів формування змісту цивільно-правових норм, що зумовлюється особливостями відносин, які регулюються нормами цивільного права. Разом з тим, не кожену норму чи інститут цивільного права можливо оцінювати з точки зору відповідності її ідеї моральності.

Відповідно до ст. 11 Цивільного кодексу України «Цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.». Відповідно, у разі вчинення дій, які не врегульовані нормами цивільного законодавства, перед судом може постати задача оцінки таких дій.

Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 13 ЦК України при здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства. Відповідно до ст. 26 ЦК України фізична особа здатна мати цивільні права, що не встановлені Конституцією України, цим Кодексом, іншим законом, якщо вони не суперечать закону та моральним засадам суспільства.

Про «моральні засади суспільства» як оціночний механізм поведінки особи йдеться в ст. 300, 319, 1242 ЦК України, ст. 3, 7, 9, 11, 56, 97, 111, 151, 155 Сімейного кодексу України (далі - СК України), а в ст. 442 ЦК України законодавець також вказує на «моральність суспільства» (ст. 212 СК України), ст. 1151 ЦК України - «моральне заохочення», «моральне виховання» - ст. 168, 170, 256-3, 256-7 СК України.

Застосовувати в законі такий прийом як посилання на моральні засади суспільства треба вкрай обережно. Як зазначалось в літературі, «з огляду на розбіжності, які існують у

різні часи і в різних місцях між тим, що люди вважають за добре чи зле, за справедливе чи несправдливе, ніхто не візьметься визначити елемент, спільний для змісту різних моральних порядків» [2, с.79].

У Коментарі до цивільного кодексу України за редакцією М. Харитонова зазначається, що «моральні засади суспільства» є оціночною категорією, що походить від часів звичаєвого права. Крім того, автори підкреслюють, що ця категорія охоплює як народні звичаї, догмати релігії, які є домінуючими у певному суспільстві, так і його офіційну ідеологію, відображену в Конституції України та інших її законодавчих актах [3]. Однак, на нашу думку вищенаведене визначення моральних засад суспільства є досить дискусійним, оскільки реалізація даної категорії ускладнена відсутністю легітимного визначення поняття народного звичаю та неможливістю визнання державою будь-якої ідеології як обов'язкової (ст.15 Конституції України).

С.С.Алексеев вказував також, що існують певні види цивільних правовідносин, регулювання яких є байдужим у сенсі моральності внаслідок того, що вони не потребують моральної оцінки. Так, на його думку, значна кількість юридичних норм, які регламентують господарські, організаційно-технічні операції, дії з обліку, оформленню документації та інші, самі по собі позбавлені будь-якого морального змісту [1, с.119].

Деякі фахівці ототожнюють терміни «моральні засади» й «моральність» і прирівнюють їх до поняття «суспільна мораль» [5, с.261]. Законодавче визначення останнього закріплено у ст. 1 Закону України «Про захист суспільної моралі»: це система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що мораль (моральні засади) виступають в якості додаткового регулятора суспільних відносин та одночасно оцінчим механізмом юридично вагомих дій. В одних випадках пряме регулювання таких дій не передбачено чинним українським законодавством, а тому вони потребують не тільки врегулювання, але й оцінки з точки зору суспільства та держави. В інших випадках законодавець для оцінки юридично значимих дій, які формально відповідають вимогам закону, впроваджує додатковий їх оцінний критерій - «моральність, моральні засади» та ін., які дозволять суду провести переоцінку вчинених дій або визначити межі здійснення відповідних суб'єктивних прав.

Список використаних джерел

1. Кузнєцова Н.С. Основні завдання Книги першої проекту Цивільного кодексу України. Кодифікація приватного (цивільного) права України / [За ред. А. С. Довгєрта]. – К. : Український центр правничих студій, 2000. – 336 с.
2. Кельзен Г. Чисте правознавство [Текст] : монографія 1 Танє Кельзен [пер. нім. О. Мокровольського]. - К. : Юніверс , 2004. - 496 с.
3. Цивільний кодекс України: Коментар/ За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. М. Калітенко. - Одеса: Юридична література. - 2003. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://uristinfo.net/2010-12-27-04-58-59/256-npk-tsivilnij-kodeks-ukrayini-eo-haritonov/6850-pravochini.html>
4. Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе. – М.: Юридическая литература, 1971. – с.206
5. Махінчук В.М. Моральні засади суспільства як один з чинників цивільного законодавства та критеріїв визначення меж здійснення особистих немайнових прав [Текст] / В.М. Махінчук // Еволюція цивільного законодавства : проблеми теорії та практики : зб. наук, праць : за матер, міжнар. наук.-практ. конф. 29-30 квітня 2004 р., м. Харків. - К., 2004. - с. 258-272.